

JÁNOSI ZOLTÁN

Arckép – hegycsúcsok között

Deák Ernő önéletírása

Deák Ernőnek *Az Öreghegytől a Schneebergig* című, *Utam állomásai* alcímet viselő, műfaji szempontból gazdagon összetett, a dokumentáló erő mellett szépírói erényeket is csillogtató, különböző időszakokban született írásokból egybeötvözött és kerekké formált önéletírása 2016-ban látott napvilágot – Oláh János határokon túlra is tekintő figyelme révén – a Magyar Napló Kiadó gondozásában. Pontosan hatvan esztendővel az után, hogy a szerző – még igazán fel sem cseperedett – fiatalemberként (mindössze tizenhat évesen) 1956. december 9-én elhagyta Magyarországot, és Ausztriában kísérelte meg – a már akkor határozott célokat kijelölő, a nemzeti kultúra szolgálatát sorsa középpontjába állító – életútját megvalósítani. A könyv mai, ismételt fellapozása azért érdemel megújult figyelmet, mert a benne tükröződő, a nemzeti lét és kultúra megőrzéséért, folytonos fejlesztéséért külföldön, és gyakran igen mostoha körülmények között megteremtett példázatos sorsmenet ma is fontos üzeneteket hordoz. Magyarországon belül és kívül is erős válaszként az utóbbi néhány év európai történelmi fordulatainak kihívásaira. Deák Ernő életműve arra az alapkérdésre ad igen meggyőző feleletet, hogyan lehet a Lajtán túl most is tenni a magyar nemzeti identitás megőrzéséért, s a nyugati országokban élő és dolgozó magyarság miképp maradhat nyelvében és lelkében-szellemében is magyar. S hogyan viselkedhet egy magyar ember – pusztán a nyelve, lelke, műveltsége alapján, de folytonosan nemzete képviselőjeként –, folyamatosan a felemelő, az alkotó erőket evokálva (nem pedig a nemzettel szembeni erőket provokálva) cselekvő módon – a ma Nyugat- vagy Közép-Európájában. A könyvhöz közelebb hajolva mindennek számos lehetőségét, esélyét, próbáját és sikerét pillanthatja meg a jelenkori ember.

A szerző 1956. decemberi kitörése a zsarnokságból egy olyan pálya kapuját nyitja meg, amelynek tanulsága és e könyvbéli eseményrögzítése hiteles értéként áll meg az időben. S ez az értéksugárzás a kötetet bárhol fellapozva közvetlen, küzdelmes és eleven hangon érinti meg az olvasót. A könyv első lapjairól mindjárt egy ilyen bekezdésrészlettel: „Mikor elindultunk, illetve átjutottunk a határon, egye-

düli tervem volt a gyógyulás... Egyben mégis határozott voltam, mindjárt ott, a határon: addig, amíg Kádár lesz a hatalmon, és szovjet csapatok tartózkodnak Magyarországon, nem megyek Magyarországra. Ez a makacsságom 1989. június 16-ig tartott, amikor először léptem át küldöttség tagjaként a határt, hogy részt vegyünk Nagy Imre és társai újratemetésén.”

A „close reading” az irodalmi művek értelmezésére kialakított, a szöveget „szorosan”, „közelről” nyomon követve elemző eljárás, amely lehetővé teszi a legapróbb részletek szerepének tisztázását, megértését is a mű nagyobb rendszerében. Ám létezhet-e magának az életnek a – dokumentatív – irodalommal való szoros olvasása? Az ausztriai magyarság jelenkori kultúrájának és önazonosságának kiemelkedő formálója és fenntartója, Deák Ernő önéletrajzi könyve a mértékadó bizonyítéka annak, hogy izgalmasan, az emberi és az értékviszonyokra többszörösen is rámutató erővel létezhet. Műve az autobiográfiai műfajt az életteljesség hol sziporkázóbb fényeivel, hol árnyékosabb képeivel vagy mikrorezdüléseinek bemutatásával, de összességében az életútnak a teljességét illusztráló, őszinte és nyitott ábrázolási eszközeivel (és ennek tényeivel) szövi át. A két – egy magyarországi és egy ausztriai – hegyorom: az alacsonyabb, a magyar Öreghegy és a felhőket ostromló Schneeberg közé feszülő sorsív – mindig a közösségi, a nemzeti remény útjait megvilágító eszmei szivárvány alatt – e szoros nyomkövetésben úgy jelenik meg, hogy a maga színeképebe vonja az ausztriai, különösen a bécsi – és sok esetben az Ausztrián kívüli nyugati magyar világ – teljesebb és bonyolultabb rendszerét is. A kint élő, különböző történelmi időszakokban és társadalmi és politikai rétegekből oda származott magyarok helyzetét, törekvéseit, létük modulációit, ütközéseit, lesújtottságát és félelmeit, a középpontban mindig a cselekvő ember (a főszereplő: a küldetéses „én”) közösségi felhajtóerőinek és magányának, sikereinek és sebzéseinek is a tudatosító kimondásával. Ezek hajszálpontos rajzolatai révén fokozatosan, de már a könyv első oldalai után meggyőzően bontakozik ki, hogy ebben a kötetben a nemzeti közösségéért tenni akaró ember sokféle ösztönzöttségéből koncentráció szilárd modellje az a középponti kristály, amelynek fénytörésein át Deák Ernő életpályája, emberi természete és az önéletrajzot író módszertana is a legtisztábban értelmezhető. Ennek a kristálynak a lapjain a közelebbi és a távolabbi nemzeti történelemből levont tanulságok, a magyarság felemeléséért

küzdő elszánt ember daca, a közösséget kohéziós erővel megtartó kultúra ápolni akarása, az identitást megkeményítő okos szervezői figyelem, a tettek sorát kihívó történelmi változások érzékeny követése és a megtartó értékek iránti tisztelet – valamint a cselekvés alázata – egyforma fényvel csillog. E kristály belső magjára a gyermekkortól rakódnak az ehhez a szellemi komplexumhoz vonzó vonások; az eszmei és intellektuális elektronok egyre sűrűbb pályáit alkotva meg. Amelyek e szellemi térből később eleven érzékeléssé és cselekedetökké formálódnak Deák Ernő küldetésében. Személyisége az Öreghegyről valóban eljut a Hóhegy magaslatára mind fizikai, mind morális értelemben. Arra a hegyre, amely – még a lezárt határok mögé kényszerített gyerekkorban – „a mi elaknásított, tüskésdróttal, határsávval bekerített nyomorúságunkban szinte magától értődött, hogy elérhetetlen messzeségével a szabadság és a boldogság megtestesítőjévé, vagy legalábbis jelképévé gaszodott.”

S miközben a szerző az ausztriai magyarság számos szervezetében, fórumában dolgozik, alapítva, megtartva és megújítva is ezeket – közülük most csak a legfontosabbakat sorolva fel: az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségének főtítkáráként (1980–1994), majd elnökeként (1994–2014), a Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek (2001–) elnökeként, a Bécsi Napló folyóirat (1980–) főszerkesztőjeként – a nemzeti identitást erősítő rendezvények, ünnepek, kiadványok szervezésének garmadája közepette még ott ég benne a számára a civil megélhetést biztosító másik szerelem, a tudományos pálya kihívása is! Az a szívós – és rengeteg levelet, régi és új könyvet, térképet átforgató, több kötetet, még számosabb publikációt létrehozó – tevékenység, amellyel Deák Ernő – doktori fokozatának 1970-ben történt megszerzése után is – a rendelkezésre álló levéltárak, múzeumok, könyvtárak és egyéb kutatóhelyek fellelhető anyagát átolvasva, átszűrve, azok tapasztalataiból és saját kreativitásából tudományos életművet alkotott. S a feltárt tényanyagokban – nem kizárólagosan, de kutatásai kardinális vonalaként, egyszerre gazdaság- és társadalomtörténezszerként és germanistaként – a magyar múlt, a kultúra és a tudomány nyugat-magyarországi és ausztriai dokumentumaira, valamint ezek összetettebb kapcsolathálózataira is talált. Együtt végezve a nemzetet őrző munkáját – s gyakran ideológiai vagy politikai ellenszélben – a már tudományos előrehaladása révén

is szintén fokozatosan a vállára nehezedeő osztrák és magyar szakmai testületek, bizottságok, szervezetek, így a Bécsi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézetének, az Osztrák Tudományos Akadémia Gazdaság-, Társadalom- és Várostörténeti Bizottságának, majd Történettudományi Bizottságának feladataival.

Ha azt kérdeznénk, hol van az a forrás, amely Deák Ernőt élteti, honnan ered ronthatatlan akaratának és másokat emelő szorgalmának ereje, miből fakad fel a teremtő szolgálat belső mennydörgése, akkor a válaszkereső út a gyermekkorához vezet. Amikor még idehaza, tizenévesen, csupán csak gazdálkodni akart: az Öreghegy oldalán szeretett volna fákat ültetni, szőlőt gondozni és metszeni, teremjenek – csak azért is – a szomszédos, állandóan a tekintetébe élesedő trianoni peremek fölött, távol az – előbb Rákosi-, majd Kádár-rendőrök járta és általuk ellenőrizett – utaktól. „Az Öreghegyen képzeltem el életemet: legalább egy hold szőlővel és gyümölcsösrel, középpütt épült volna fel a ház. [...] Az Öreghegyen szabadnak érezhettem magam, felül tudtam emelkedni a csüggesztő bajokon, a bezártságon. [...] Itt akartam élni, nyáron munkával, télen olvasással töltve az időt.” A háborúban korán elveszített édesapa hiányában, az egyedül maradt anya erőfeszítéseit övező hidegháborús társadalom ridegségében, a szabadsághiányban, a Trianonban darabokra metszett magyarság politikai és történelmi fájdalmainak felismerésében, az 1956-ban felemelt fejű nemzet porba törésében, az elnémitott identitásban, az önazonosság-tudat külső és belső rombolásában sarjadt fel az életmű ezekkel egyre erősebben szembe szegülő válasza. Ausztriában pedig a méltó és modern nemzettudat-fejlesztés és az erről való tudatos gondoskodás igénye, az igazi összetartozás megteremtésének akarata erősítette elemi motivációit életprogrammá. Deák Ernő törekenyen, félig árván, odakint pedig már teljesen egyedül, osztrák iskolák, intézmények között hanyódva, egy akkor még halálveszélyes tüdőbetegség árnyékában, egy szál maga akaratából – s csak fokozatosan találva társra, barátokra, szövetségesekekre, örökösen küzdve a körülötte fel-felcsapó önzéssel, kishitűséggel, féltékenységgel és irigységgel és olykor az osztrák hatalommal is – ezt a hiányt akarja eszmélése pillanataitól eltüntetni. Az önéletrajzi könyvének címébe is sorskoncentráló erővel belefoglalt akaratának jelképei: az otthonról hozott Öreghegy emléke és az ennek párjaként

Szabadságkút (Andornaktálya, 2017)

odakinn megtalált, majd igen sokszor megmászott Schneeberg a szerző fő geográfiai mozgásterének jelölése mellett hűen tükrözik szimbolikájukkal Deák

Ernö vállalásának mértékeit is. Miközben, ahogyan életútja és ez a könyve is arról tanúskodik: indulásának körülményeihez és lehetőségeihez képest a kinti magyarság értéktudatának, kapcsolatrendszerének fejlesztéséért hatalmas szellemi tömeget mozgatott meg, és görget előre ma is.

Ez a nyugtalan, erős hitű küldetés pedig nem tud megállni és megállapodni ma sem. Nem ismer, nem fogad el nyugvópontot, a kihívások felismerésében és az előremozgó idő jelzéseiben újra- és újrászüli önmagát. Intézmények, szervezetek, testületek, személyek sorát szólítja és mozgatja meg, alkot, serkent, szervez és szerkeszt, összeköt napjainkban is. Magát sem kímélve, mert nemzetmegtartó ereje annak legbenső lényege szerint változtathatatlan: csak az „ügyet”, az ausztriai magyarságnak és kultúrájának, s ez által a teljes nemzetnek a szolgálatát ismeri. Egyszer Innsbruckban vagy Strasbourgban bukkan fel, egyszer a svájci vagy az olasz határon, Németországban vagy másutt; a végvári vitézek örökségének erejével kikicsap bécsi falai közül, térképezni, tervezni, segíteni a nyugati magyar sorsot. Órák, napok, hónapok, évek, évtizedek szakadatlan tettvágyába rögzülő rendezvények, felszólalások, szervezések, könyvek, találkozók várják és jelölik meg legtisztább önmaguként: az Inn, a Rába, a Lajta, az Enns, a Mura, a Fischa vizei között húzódó, de kultúrájában, nyelvében az ottani magyar szellemi régióra ráemelt szakadatlan építkezésben. Erős várat rakva porlódás, enyészet, a nyelvi-szemléleti-identitásbeli elnyomódás fölé. S Deák Ernő e nagy küldetése a morszányi diaszpórák tenyeréből is hatalmas energiákat szabadít fel. Kapcsolatokat egymással és az anyaországgal, a nemzeti kultúra folyamait és bűvópatakjait, az egymást látás és az egymásra találás örömet. S a kérdésre, hogy mi végre volt és van ez a nagy vállalás, könyve soraiban maga adja a leghitelesebb választ: „A halállal, a pusztulással szembe-sülten végül is ajándék, kegyelem minden tett, még a legkisebb is. 1956 meghatározó élményeként fogalmaztam meg a hetvenes években a jelszót: *Holtakért élni – élőkért meghalni. / A jövő bármikor múlttá válhat*” – vallja.

Deák Ernő önéletírása a személyes életútnál jóval messzebbre mutatva nagy tanulságokat hordoz a töredék ausztriaiain, a nyugatin túl az egész magyar nemzeti közösség számára is. Elolvasása ezért egyszerre egy létprogram izgalmas nyomon követése, kihívás – és cselekedetekre lázító önfelismerés.